La batalla oblidada de la Guerra Civil: recuperació de l'espai arqueològic dels combats al turó del Balís (Maresme)

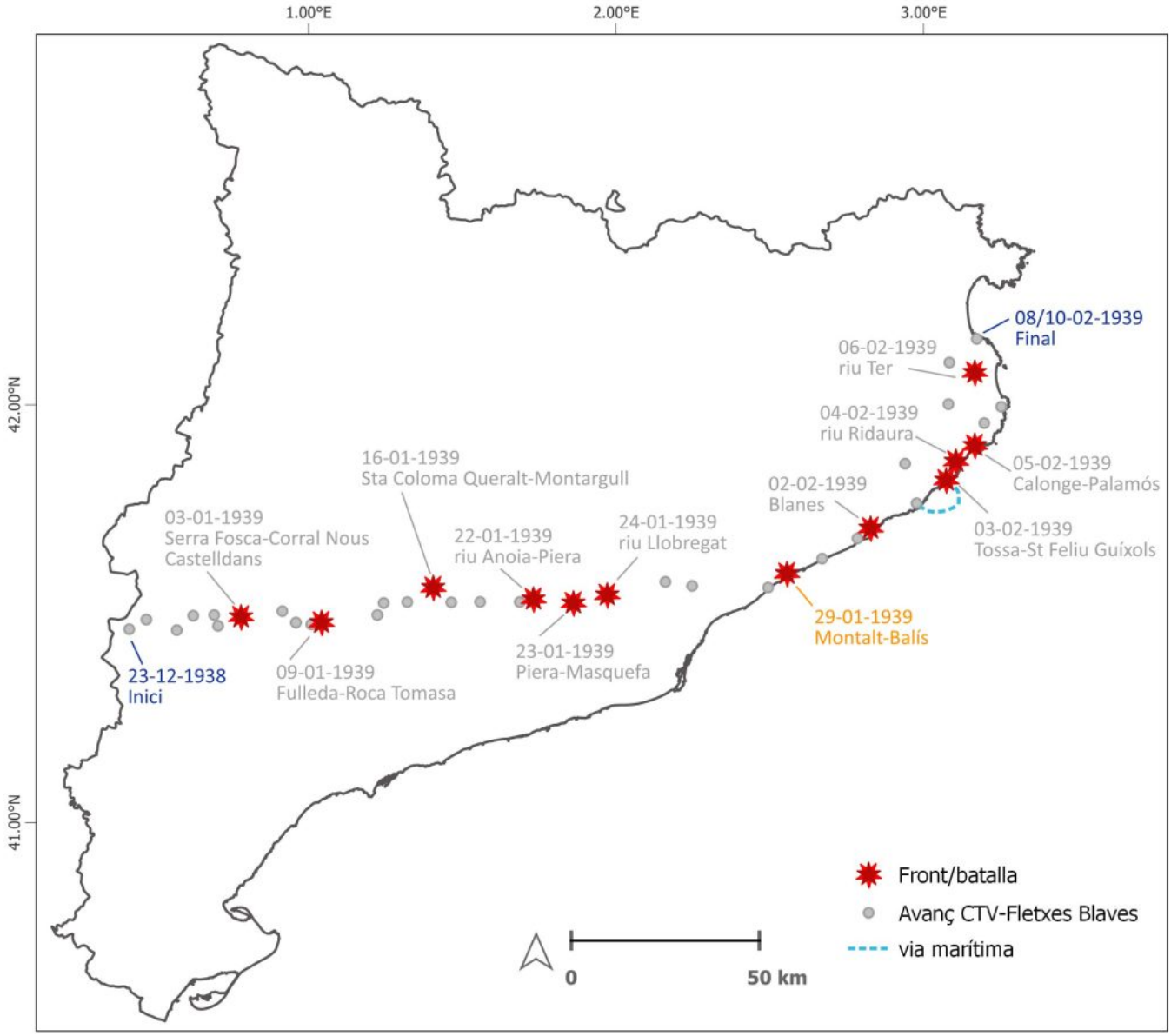
Un nou estudi, liderat pel Grup d'Investigació en Arqueologia del Paisatge (GIAP) de l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica (ICAC-CERCA), revela nous detalls sobre la batalla del turó del Balís, un dels últims episodis que tingueren lloc al Maresme a les acaballes de la Guerra Civil, i proposa recuperar-ne l'espai arqueològic.

L'ofensiva franquista a Catalunya va començar a finals de desembre de 1938 i es va allargar fins a principis de febrer de 1939. L'Exèrcit Popular, gairebé desfet després de la derrota a la batalla de l'Ebre i el desgast del front al Pallars, va intentar reorganitzar el front en successives línies de defensa i va combatre en episodis de resistència republicana al llarg del territori. Alguns d'aquests enfrontaments han deixat restes materials que s'han excavat i recuperat en els últims anys, com ara la batalla de l'Ordal o les trinxeres d'Abrera al riu Llobregat.

Tot i que els combats van formar part de la memòria oral dels municipis del Maresme, fins al dia d'avui l'enfrontament havia passat gairebé desapercebut.

Entre els dies 28 i 29 de gener de 1939 les tropes republicanes van establir un nou front entre les poblacions de Sant Vicenç de Montalt i Caldes d'Estrac i van combatre contra les tropes italianes i espanyoles del *Corpo Truppe Volontarie* que avançaven per la costa del Maresme. La **batalla del Balís** va tenir lloc durant la campanya de la costa que es va iniciar just després de l'ocupació franquista de Barcelona, el 26 de gener. Les Fletxes Blaves italianes van topar amb tropes republicanes atrinxerades al turó del Balís.

Contingut extret de la web de l'ICAC (www.icac.cat)

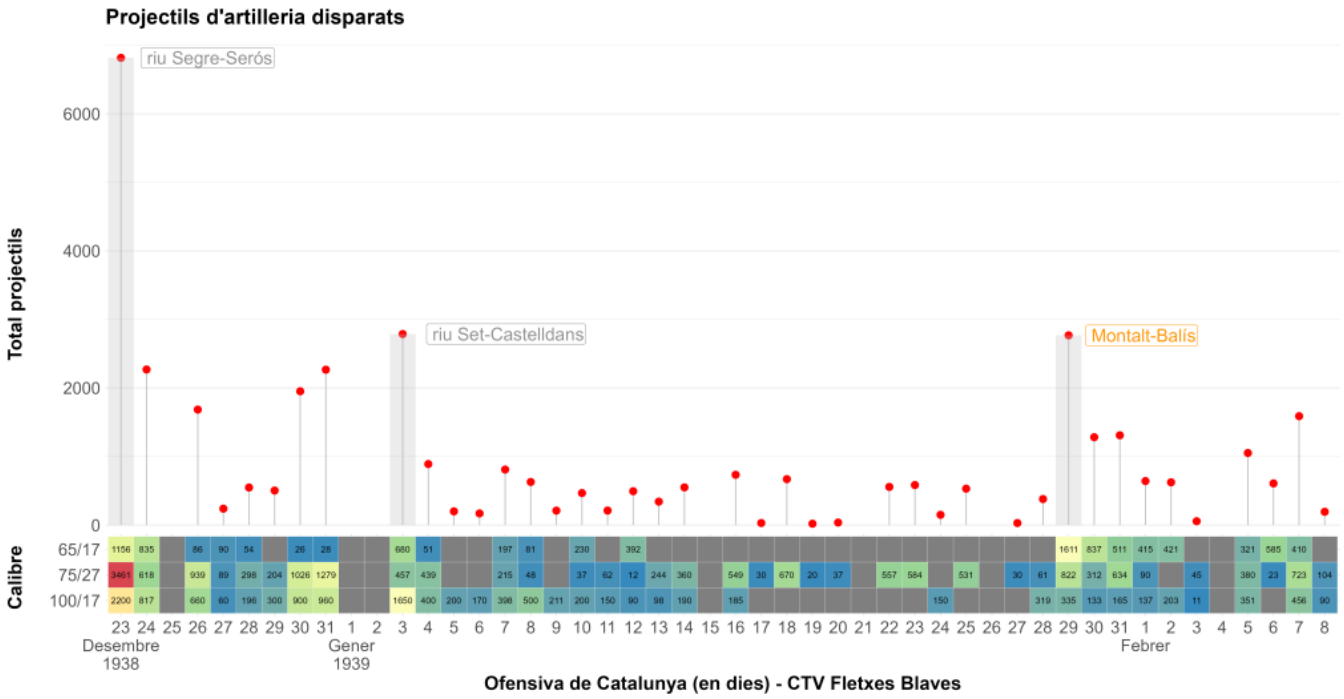
Recorregut del CTV-Fletxes Blaves durant l'ofensiva de Catalunya amb les zones a on es produeixen els enfrontaments més notables (Fig. 1). Font: F. C. Conesa (ICAC-CERCA).

L'estudi que presenta el GIAP fa una primera aproximació al context històric i espacial de la batalla del Balís a partir de l'anàlisi comparativa del fons documental del cos d'exèrcit italià

Contingut extret de la web de l'ICAC (www.icac.cat)

disponible en obert en els arxius públics, com ara el **fons de la Guerra Civil** de l'Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya. Entre les memòries de l'ofensiva i els mapes cartogràfics realitzats pels italians hi trobem també un recull d'anotacions i taules amb registres diaris sobre les zones de combat a on van lluitar les Fletxes Blaves.

> Aquesta informació s'ha tractat a partir de la computació en núvol mitjançant plataformes de transcripció automatitzada de text que utilitzen l'aprenentatge automàtic i el reconeixement de caràcters escrits en fons documentals històrics.

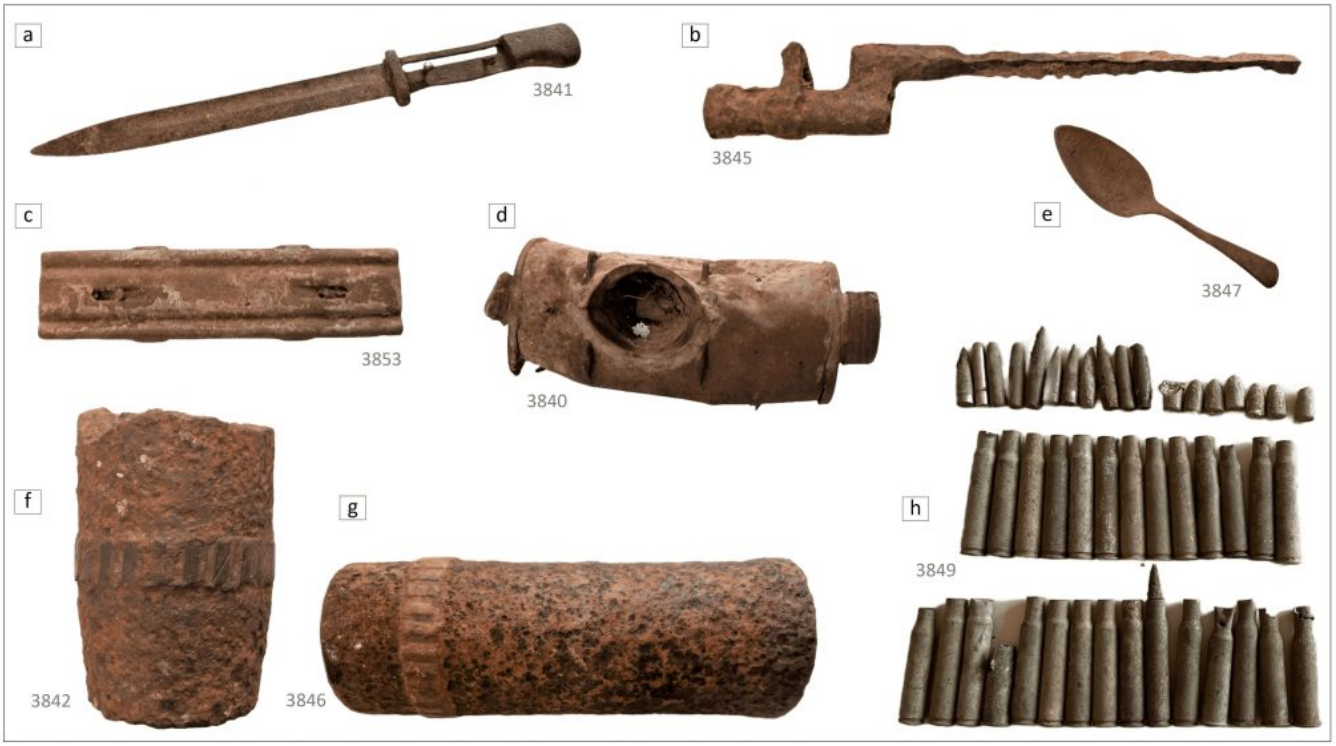
Els registres diaris italians permeten obtenir dades quantitatives sobre l'ofensiva, com per exemple marcadors d'intensitat en zones de combat a partir dels projectils d'artilleria disparats. Al Maresme, el diumenge dia 29 de gener les Fletxes Blaves van disparar més de 2.700 obusos (Fig. 2). Font: F. C. Conesa (ICAC-CERCA).

Les dades italianes ofereixen informació quantitativa sobre el front del Maresme que l'estudi compara amb altres episodis destacats de resistència republicana, com ara la defensa de Castelldans o de Santa Coloma de Queralt i els fronts republicans establerts en defenses naturals com el riu Llobregat, el riu Ter o el riu Ridaura, entre altres. Aquests combats mai van tenir la capacitat per revertir l'ofensiva, però **com succeí amb el Balís, aconseguiren alentir l'avanç franquista i van proporcionar un temps essencial per reorganitzar la rereguarda republicana** i garantir el gruix de la retirada civil camí a l'exili.

La preservació de l'espai associat als combats està amenaçat pel creixement urbanístic

L'espai de la batalla s'ha pogut delimitar a partir de l'anàlisi dels fons d'arxiu, la cartografia històrica i la recent recuperació d'una col·lecció de materials arqueològics sostrets furtivament del turó del Balís. Actualment, però, la preservació de l'espai associat als combats està amenaçat pel creixement urbanístic que ha transformat l'estampa agrícola tradicional de la costa del Maresme. Aquesta pressió fa encara més evident la **necessitat de protegir l'entorn del turó i iniciar un nou programa d'intervencions arqueològiques**, tot just ara que l'any 2024 farà 85 anys de l'episodi i de l'ofensiva de Catalunya.

Contingut extret de la web de l'ICAC (www.icac.cat)

Col·lecció dipositada al Museu Arxiu de Sant Andreu de Llavaneres provinent d'una extracció furtiva al Balís realitzada a inicis dels anys 2000 (Fig. 4). Font: F. C. Conesa (ICAC-CERCA).

La recerca ha estat publicada a la *Revista Internacional de la Guerra Civil Ebre 38*, de la Universitat de Barcelona, dedicada a la promoció d'estudis històrics, arqueològics i de difusió didàctica sobre el patrimoni de la Guerra Civil.

L'**article està disponible en obert** i inclou un repositori de dades i del codi en programari R per visualitzar les dades italianes, per tal que els resultats es puguin reproduir i utilitzar en l'estudi d'altres espais de resistència republicana, en aquests enllaços:

- Article: https://revistes.ub.edu/index.php/ebre38/article/view/44847

- GitHub: https://github.com/fconesa/TuroBalis2023
- CORA: https://doi.org/10.34810/data888

Conesa, F. C. (2023). «L'últim front al Maresme: la batalla del Turó del Balís a finals de gener de 1939». *Ebre 38: Revista Internacional De La Guerra Civil 1936-1939*, 13(13), 7–35. https://doi.org/10.1344/ebre38.2023.13.44847

Sobre l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica (ICAC-CERCA)

L'Institut Català d'Arqueologia Clàssica (ICAC-CERCA) és un **centre CERCA** creat com a consorci el 2003 per la Generalitat de Catalunya i la Universitat Rovira i Virgili. És una institució catalana amb vocació internacional, puntera en la recerca i conservació del patrimoni arqueològic. Té la seu a Tarragona, ciutat reconeguda com a Patrimoni Mundial per la UNESCO l'any 2000. Els seus investigadors i investigadores treballen per comprendre el passat a través de l'estudi de les restes arqueològiques i promoure la preservació del llegat històric. Som CERCA!

Per a més informació, visiteu el lloc web de l'ICAC a www.icac.cat.

Contingut extret de la web de l'ICAC (www.icac.cat)